

eserin bir nüshası *Tercüme-i Telhîsü'l-Câmîi'l-kebîr* adıyla Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (Şehid Ali Paşa, nr. 719). Mevkûfâtî tercümeye yazdığı mukaddimede eserin çok muhtasar olduğunu, bu sebeple bazı yerleri anlamakta güçlük çektiğini belirtmektedir (bk. vr. 2^a). 2. *Maḳṣadü'l-Müsneḍ*. Ebû Hanîfe'nin *el-Müsneḍ* adlı eserinin muhtasarı olup Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de bir nüshası bulunmaktadır (Hadis, nr. 440/2; bu eserlerin yazma nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 178-179, 475; *Suppl.*, I, 286, 290, 655; Sezgin, I, 416, 426-427). Kaynaklarda Hılâtî'nin *Ta'lik ḫalâ Şaḫîhi Müslim* adlı bir eserinden de söz edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hılâtî, *Tercüme-i Telhîsü'l-Câmîi'l-kebîr* (trc. Mevkûfâtî Mehmed Efendi), Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 719, vr. 2^a; Kureşî, *el-Cevâhîrü'l-muḍîyye*, II, 123-124; III, 180-181; İbn Receb, *ez-Zeyl 'alâ Ṭabakâtü'l-Hanâbile*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Ma'rife), II, 188-189; İbn Tağrîberdî, *ed-Delîlû's-sâfi 'ale'l-Menheli's-sâfi* (nşr. Fe-hîm Muhammed Şeltût), Kahire, ts. (Mektebe-tü'l-Hâncî), II, 630; İbn Kutluboğa, *Tâcüt-terâcim*, s. 62-63; *Keşfü'z-zunûn*, I, 472-473, 558, 569; II, 1681; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 13, 172-173; Brockelmann, *GAL*, I, 178-179, 475; *Suppl.*, I, 286, 290, 655; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 125; Ziriklî, *el-A'lâm*, VII, 51; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, X, 118; Sezgin, *GAS*, I, 416, 426-427; Ahmet Özel, *Hanefî Fikih Âlimleri*, Ankara 1990, s. 66; *Kâmûsü'l-a'lâm*, III, 2052.

CENGİZ KALLEK

HİMÂRİYYE

(الخمارية)

Allah'ın günaha sebep olan şeyleri yaratmayacağı görüşünden hareketle şarabın ilâhî fiille değil imalâtçısının fiiliyle meydana geldiğini ileri süren Askerimükrem Kaderîleri'nden bir gruba verilen ad (bk. KADERİYYE).

HIMS

(bk. HUMUS).

HINNÂVİZÂDE

(bk. KINALİZÂDE ALİ EFENDİ).

HİNZİZ

(الخنذيز)

Birinci sınıf Câhiliye şairlerine verilen ad (bk. TABAKÂTÜ'Ş-ŞUARÂ).

HIRÂBE

(bk. EŞKİYA).

HIRAKÎ

(الخرقي)

Ebû'l-Kâsım Ömer b. Hüseyin b. Abdillâh el-Hirakî el-Bağdatî (ö. 334/946)

Hanbelî fakihî.

Hirakî nisbesi, Arapça'da "elbise ve ku-maş" anlamına gelen *hırka* (çoğulu *hırak*) ticaretinden gelmektedir. Babası Ebû Ali el-Hirakî de hocası Ebû Bekir el-Merrûzî'ye (ö. 275/888) yakınlığı sebebiyle "Merrûzî'nin halifesi" diye anılmış bir Hanbelî âlimi olup Merrûzî'ye sorduğu sorulara onun verdiği cevapları derleyerek *Ḳaṣaṣu men hecerehû Ahmed* adıyla bir eser kaleme almıştır (İbn Teymiyye, VII, 148).

Bağdat'ta tahsil gören Hirakî, Ebû Bekir el-Merrûzî'den başka Harb b. İsmâil el-Kirmânî'den, Ahmed b. Hanbel'in oğulları Sâlih ile (ö. 266/880) Abdullah'ın da (ö. 290/903) talebeleri olan babasından ve Ebû'l-Fazl b. Abdüssemî' el-Hâşimî gibi pek çok âlimden ders aldı. Hirakî'nin doğrudan Ahmed b. Hanbel'in öğrencilerinden ders okuduğuna dair bazı müellifler tarafından kaydedilen bilgi (Sezgin, I, 512; İbnü'l-Mibred, neşredenin mukaddimesi, I, 88-89) klasik kaynaklarda verilen bu mâlumatla çelişmektedir. Aralarında Ebû'l-Hasan Abdülazîz b. Hâris et-Temîmî, Ebû Muhammed Abdullah b. Osman es-Saffâr, İbn Batta el-Ukberî, Ebû'l-Hüseyin İbn Sem'ûn ve Ebû Bekir Hasan b. Yahyâ el-Mukrî gibi fakih ve muhaddislerin bulunduğu birçok âlim de Hirakî'den ders almıştır.

Hirakî zamanında Büveyhîler'in hâkimiyeti altında bulunan Irak'ta Râfizîlik ve Mu'tezilîlik hâkim duruma gelmişti. Cemâziyelâhîr 321'de (Haziran 933) yahut ertesi yıl, Emîr Ali b. Yılbak ve kâtibî Hasan b. Hârûn Bağdat'ta hutbe sırasında Muâviye ile oğlu Yezîd'e lânet edilmesini emrettiler. Yine aynı yıl Hanbelîler'in vaz ve öğretimden men edilip bazılarının Basra'ya sürgüne gönderilmesi halkta büyük bir tedirginliğe yol açtı. 331 (943) yılında da sahâbeye dil uzatma had safhaya varınca tüccarların pek çoğu hacılarla birlikte Mısır ve Şam'a hicret etti. Bu olaylar sebebiyle Hanbelîler'in Bağdat'ta kalması güçleşince Hirakî de Hanbelî mezhebinin kök salmaya başladığı Şam'a gitti.

Burada vefat eden Hirakî, Bâbüssağır Kabristanı'nda şehidlerin mezarları yakınına Cerrâh Camii karşısına defnedildi. Kabri daha sonra ziyaretgâh haline gelmiştir. İbn Batta, hocası Hirakî'nin Şam'daki kabrini ziyaret ettiğini açıkça ifade ettiğine göre onun Bağdat'ta öldüğü şeklindeki rivayet gerçeği yansıtmamaktadır.

Eserleri. Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın belirttiğine göre Hirakî'nin pek çok eseri bulunmakla birlikte bunlar yaygınlık kazanmamıştır. Zira Bağdat'tan ayrılırken kitaplarını emanet bıraktığı dostunun evi yanmış ve bu yangından sadece *el-Muḫtaṣar* adı verilen eseri kurtulabilmiştir. *el-Muḫtaṣar*'ın hac bölümünde Hacerülesved'in Karmatîler tarafından yerinden sökül-müş olduğunu ima eden, "Hacı Hacerülesved'e gelir ve imkân bulursa -eğer yerinde ise- onu selâmlar ve öper" ifadesi, hiç değilse kitabın bu bölümünden itibaren sonuna kadar olan kısmının 317 (929) yılından sonra yazıldığını düşündürmektedir. Zira Hacerülesved, Karmatî lideri Ebû Tâhir el-Cennâbî tarafından bu tarihte yerinden sökül-müş ve ancak 339'da (950-51) tekrar yerine konulabilmiştir. Hirakî'nin özel bir isim vermediği bu eser, mezhebin görüşlerini özlü biçimde ihtiva etmesi sebebiyle *el-Muḫtaṣar* diye meşhur olmuştur. Hanbelî mezhebine dair ilk klasik fıkıh metnini teşkil eden kitabın bölümlerinin tertibinde Şâfiî mezhebiyle ilgili eserler esas alınmış ve bu ter-tip daha sonraki pek çok Hanbelî müellifi tarafından da benimsenmiştir. *el-Muḫtaṣar*, Muvaffakuddin İbn Kudâme el-Makdisî (ö. 620/1223) *el-Muḫni*'i yazıncaya kadar Hanbelîler'in yegâne muteber fıkıh metni olma özelliğini korumuştur. İbn Kudâme'nin eseriyle birlikte *el-Muḫtaṣar*'ın tertibi de terkedilmiştir.

el-Muḫtaṣar'ın ihtiva ettiği 2300 meselenin tamamı doğrudan Ahmed b. Hanbel'e ait görüşler olmayıp bir kısmı onun görüşlerine dayanarak Hirakî tarafından ortaya konan tahrîrlerdir. Hirakî'nin eserinde bunu belirtmemesi, bütün görüşlerin Ahmed b. Hanbel'e ait olduğunu ima edeceği gerekçesiyle tenkit edilmiştir. Gulâmü'l-Hallâl'in *el-Muḫtaṣar*'ın bir nüshası üzerine, "Hirakî bana almış meselede muhalefet etmiştir" diye yazdığını kaydeden İbn Ebû Ya'lâ bunu araştırdığını ve aralarında doksan sekiz meselede ihtilâf bulunduğunu tesbit ettiğini belirtir (*Ṭabakâtü'l-Hanâbile*, II, 76-118). Hanbelî mezhebinde büyük öneme sahip olan *el-Muḫtaṣar* medreselerde okutulmuş, talebeler tarafından ezberlenmiş,

bazı âlimlerce manzum hale getirilmiş ve üzerine birçok şerh yazılmıştır.

İbnü'l-Mibred (İbn Abdülhâdî), hocası İz-zeddin el-Misrî'nin (ö. 876/1471-72) *el-Muhtaşar*'a ait 300 şerhin adını tesbit ettiğini söylediğini ve kendisinin de yirmiye yakın şerhi gördüğünü belirtir (*ed-Dürrü'n-naķi*, III, 873). M. Zühre eş-Şâvîş tarafından neşredilen *el-Muhtaşar*'ın (Dimaşk 1378/1959, 1964) günümüze ulaşan başlıca şerhleri şunlardır: 1. Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'nın (ö. 458/1066) şerhi. Eserin farklı nüshalara ait iki cildi Dimaşk Zâhiriyye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (nr. 2746, 2747). 772 (1370-71) yılında istinsah edilen bir nüshaya ait II. cilt 267 varak olup nikâh bölümünden başlayıp *el-Muhtaşar*'ın da son kısmı olan ümmül'veledlerin âzat edilmesi bölümüyle sona ermektedir. 577'de (1181) istinsah edilen diğer bir nüshanın III. cildi ise 218 varaktır ve "Kitâbü Diyâti'n-nefs" ile başlayıp yine eserin sonuna kadar devam etmektedir. Eser, Mekke Ümmülkurâ Üniversitesi'nde Suûd Abdullah er-Ravkî tarafından neşre hazırlanmıştır (1407/1986). 2. İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî, *el-Muknî' fi şerhi Muhtaşari'l-Hırakî* (I-IV, nşr. Abdülazîz b. Süleyman el-Baîmî, Riyad 1414/1993). 3. Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muğnî* (nşr. M. Reşîd Rızâ, Kahire 1367/1947; nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, I-IX, Kahire 1406/1986, 1412/1992, 2. bs.; nşr. M. Sâlim Muhaysin – Şa'bân M. İsmâîl, I-IX, Riyad, ts.; Kahire, ts. [eş-Şerhu'l-kebîr ile birlikte]; I-XIV [son iki cilt fihristtir], Beyrut 1392/1972, 1982, *el-Muhtaşar*'ın en meşhur şerhidir, bk. *DİA*, XIII, 19). 4. Ebû Tâlib Abdurrahman b. Ömer ed-Darîr, *el-Vâzih fi şerhi Muhtaşari Ebi'l-Kâsim el-Hırakî* (I. cilt, Dublin Chester Beatty Ktp., nr. 4947 [Kitâbü'l-Muknî'nin nâşirinin mukaddimesinde bu numara 3286 olarak verilmektedir]; II. cilt, Halep Mektebetü'l-evkâfi's-şarkıyye, nr. 19950). Kaynaklarda Ebû Tâlib'e *el-Kâfi fi şerhi'l-Hırakî* adıyla bir başka şerh daha izâfe edilmektedir. 5. Şemseddin ez-Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtaşari'l-Hırakî* (nşr. Abdullah b. Abdurrahman el-Cebrîn, I-VII, Riyad 1413/1993). Zerkeşî'nin bu esere dair tamamlanmamış ikinci bir şerhi daha vardır. Müellif, bu şerhini öncekinden ihtisar ederek "Kitâbü'l-Et'ime"den "Bâbü'l-edâhi"ye kadar getirmiş, geri kalan kısmı bir başka Hanbelî âlimi tarafından tamamlanmıştır. Şerhin dörtte bir kadarı günümüze ulaşmış olup Abdullah b. Abdurrahman el-Cebrîn'in belirttiğine göre basıma hazırlanmaktadır (İbnü'l-

Mibred, neşredenin mukaddimesi, I, 89). Muhammed b. Abdurrahman b. Hüseyin Âiü İsmâîl'in (ö. 1969), *Hâşiyetü Muhtaşari'l-İmâm Ebi'l-Kâsim el-Hırakî* adıyla yayımlanan eseri (Riyad 1408/1988), klasik türde bir hâşîye olmayıp sadece dipnotlarda bazı konular hakkında bilhassa *el-Muğnî* gibi kaynaklardan yapılan alıntılar aktarılmakta, ayrıca bankacılık gibi yeni bazı meseleler hakkındaki tartışmalar özetlenmektedir (s. 109-113; *el-Muhtaşar* üzerine yazılan diğer şerhler için bk. İbnü'l-Bennâ, neşredenin mukaddimesi, I, 64-74).

el-Muhtaşar, Ebû Muhammed Ca'fer b. Ahmed es-Serrâc, Ebû Ca'fer Mekki b. Muhammed b. Hübeyre ve *ed-Dürrü'tü'l-yetîme ve'l-mahaccetü'l-müstakîme* (GAS'ta "mahacce" yerine yanlış olarak "mahabbe" ifadesi yer almaktadır, Berlin Königlich Bibliothek, nr. 4511) adıyla Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Yûsuf es-Sarsarî tarafından manzum hale getirilmiştir. Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Mevsilî ise *el-Muhtaşar*'ın sadece ibadetler kısmını nazmetmiştir.

Ebû'l-Fazl Ahmed b. Nasrullah el-Kirmânî et-Tüsterî el-Bağdâdî *el-Muhtaşar*'ı ihtisar etmiş, İbnü'l-Mibred de *eş-Şegârü'l-bâsim li-tahrîci ehâdîşi Muhtaşari Ebi'l-Kâsim* adlı eserinde kitap-taki hadislerin kaynaklarını göstermiştir. Ebû'l-Mehâsin Muhammed b. Abdülbâki el-Mecmaî el-Mevsilî *Şerhu ğaribi elfâzi'l-Hırakî* ve İbnü'l-Mibred *ed-Dürrü'n-naķi fi şerhi elfâzi'l-Hırakî* (nşr. Ridvân Muhtâr b. Garbiyye, I-III, Cidde 1411/1991) adlı eserlerinde *el-Muhtaşar*'daki garip kelimeleri açıklamışlardır.

Muvaffakuddin İbn Kudâme, *el-Muhtaşar* üzerine ilâvelerini ihtiva eden *el-Hâdî* ('*Umdetü'l-hâzim fi'l-mesâ'ili'z-zevâ'id 'an Muhtaşari Ebi'l-Kâsim* [Beyrut, ts.], bazı kaynaklarda '*Umdetü'l-âzim fi telhîşi'l-mesâ'ili'l-hâriciyye 'an Muhtaşari Ebi'l-Kâsim*) adıyla bir eser kaleme almıştır. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Yûsuf es-Sarsarî, İbn Kudâme'nin *Zevâ'idü'l-kâfi 'ale'l-Hırakî* adındaki diğer bir eserini *Vâsîtatü'l-ikdi's-semîn ve 'umdetü'l-hâfizi'l-emîn* adıyla manzum hale getirmiştir. Ebû Bekir b. Zeyd el-Cerâî de *Gâ-yetü'l-maṭṭab fi ma'rifeti'l-mezheb*'inde (TSMK, III. Ahmed, nr. 1131) *el-Muhtaşar*'a yapılan ilâveleri bir araya getirmiştir.

Fuat Sezgin, Hırakî'nin *Fevâ'id* adlı eserinden Ebû'l-Kâsim el-Lâlekâî'nin (ö. 418/1027) yaptığı seçmeleri ihtiva eden bir cüzün (*Cüz' fihî fevâ'idü Ebi'l-Kâsim 'Abdirrahmân el-Hırakî*) Zâhiriyye Kü-

tüphanesi'nde kayıtlı bulunduğunu (nr. 87/1) belirtir (GAS, I, 501). Ancak klasik kaynaklarda böyle bir eserden söz edilmemesi bir yana, Hırakî'nin adı Ömer iken eserde müellifin adının Abdurrahman olarak verilmesi ve Lâlekâî'nin Şâfiî mezhebine mensup olması gibi hususlar bu bilginin yanlışlığını ortaya koymaktadır. M. İsâ Sâlihiyye tarafından Ebû'l-Kâsim el-Hırakî'ye nisbet edilen (*el-Mu'cemü's-şâmil*, II, 270) *Münteha'l-idrâk fi tak-sîmi'l-eflâk* (nşr. Carlo Nallino, Roma 1934), Bahâeddin Ebû Muhammed Abdülcebâr b. Muhammed el-Harakî es-Sâbitî'ye (ö. 527/1132) aittir (Brockelmann, GAL, I, 624; Suppl., I, 863).

BİBLİYOGRAFYA :

Hatib, *Târîhu Bağda*, XI, 234-235; İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî, *el-Muknî' fi şerhi Muhtaşari'l-Hırakî* (nşr. Abdülazîz b. Süleyman el-Baîmî), Riyad 1414/1993, neşredenin mukaddimesi, I, 27-79, ayrıca bk. I, 185-186; Şîrâzi, *Tabakâtü'l-fukahâ*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kalem), s. 173-174; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, II, 45-47, 75-118; Sem'ânî, *el-Ensâb*, V, 91-93; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XII, 702-703; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, XIV, 49; a.mlf., *Menâkıbü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî – Ali Muhammed Ömer), Kahire 1399/1979, s. 622; İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Her-râs), I, 3; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 441; İbn Teymiyye, *Der'ü te'âruzi'l-akl ve'n-naķl* (nşr. M. Reşâd Sâlim), [Riyad] 1978, VII, 148; Zerkeşî, *Şerhu'z-Zerkeşî 'alâ Muhtaşari'l-Hırakî* (nşr. Abdullah b. Abdurrahman el-Cebrîn), Riyad 1413/1993, neşredenin mukaddimesi, I, 41-48, 69-76, 89; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 214; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XV, 363-364; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, III, 289; İbn Müflih el-Makdisî, *el-Maṣṣadü'l-ersed* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Uzeymîn), Riyad 1410/1990, I, 98, 296, 345; İbn, 298, 445; III, 41, 114; İbnü'l-Mibred, *ed-Dürrü'n-naķi fi şerhi elfâzi'l-Hırakî* (nşr. Ridvân Muhtâr b. Garbiyye), Cidde 1411/1991, neşredenin mukaddimesi, I, 85-97, ayrıca bk. III, 872-874; Ebû'l-Yûmn el-Uzeymî, *el-Menhecü'l-ahmed* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1403/1983, II, 61-63; Keşfü'z-zunûn, II, 1286, 1626; İbnü'l-İmâm, *Şezerât*, II, 336-337; Muhammed b. Şattî, *Muhtaşaru Tabakâti'l-Hanâbile* (nşr. Fevâz Ahmed ez-Zemerlî), Beyrut 1406/1986, s. 31; Abdülkâdir Bedrân, *el-Medḥal ilâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Beyrut 1405/1985, s. 203, 209, 214-217, 221; Brockelmann, GAL, I, 194, 503, 624; Suppl., I, 311, 863; Zirikî, *el-A'lâm*, V, 202; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, VII, 282-283; Sezgin, GAS, I, 501, 512-513; a.e. (Ar.), I/3, s. 212, 235-236; M. Ebû Zehre, *İbn Hanbel*, Kahire 1981, s. 196-198; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-baḥṣi'l-ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 368, 395; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü's-şâmil*, II, 270; H. Laoust, "Le hanbalisme sous le califat de Bagdad", *REI*, XXVII (1959), s. 84; a.mlf., "al-Khırakî", *EI*² (Ing.), V, 9-10; Abdullah b. Süleyman b. Menîf, "el-Muğnî li'bn Kudâme", *ed-Dâre*, III/2, Riyad 1397/1977, s. 352-361; Ahmet Özel, "Fıkıh [Literatür]", *DİA*, XIII, 19.

